

„Nőól” a hegyek rejtekében

Aleksandar Tišma posztumusz regényéről

Aleksandar Tišma nemrégiben elhunyt neves újvidéki szerb író *Ženarnik* című, az író hagyatékában megőrzött és most kiadásra került regényének címe neologizmus, a szerb tyúkol, vagy galambpadlás, esetleg galambdúc jelentésű szavak mintájára készült, és talán – szó szerint – nőólnak, nődúcnak, esetleg nőpadlásnak lehetne fordítani, ha valamenynyire is jól hangoznának ezek a szavak. Maradjunk tehát inkább az eredeti címénél, emlegessük Tišma regényét *Ženarnik* címen.

A regényhez Ivan Negrišorac írt alapos, minden részletre odafigyelő előszót. Ebből tudható meg, hogy Tišma posztumusz regénye hosszú éveken át készült, és amíg készült, az író számtalan kéttellyel szembesült, sokszor évekre abbahagyta, majd újra elővette, és végül amikor elkészült, a kézirat egyik, a *Naplóban* M. betűvel jelölt olvasója azt javasolta az írónak, égesse el. Ennek ellenére a regény fennmaradt, majd az író halála után az örökösök is bizonytalankodtak néhány évig, átadják-e kiadásra a regényt, vagy maradjon meg gyakorlatilag hozzáférhetetlen kézirat formában. Aztán mégis a kiadás mellett döntöttek, s az előszó szerzője szerint jól döntöttek, mert a regény Tišma regényírásának a korábbiaktól némileg eltérő jellemzőit viseli magán, ugyanis teljes egészében a fantázia terméke. Tudvalevő, hogy Aleksandar Tišma minden regényének feltárható valóság háttere, történeteinek könnyen felismerhető helyszíne és ideje van, alakjainak némelyike is azonosítható. Nem így a kéziratban maradt regény. Tišma *Naplójában* feljegyezte, idézi is az előszó szerzője, hogy egy minden valóság alapot nélkülöző, csupán a képzeletre támaszkodó regény írására készül, azután arra is találhatók nyomok a *Naplóban*, hogy megkísérelt a történetnek valamilyen jelképes jelentést, netán allegorikus hátteret biztosítani, ám semmi hasonlót nem talált. Hogy évtizedeken át készült a re-

gény, hogy írója sokszor tette félre, majd vette elő újra a kéziratot, közben más művek születtek, hogy maga sem talált megnyugtató magyarázatot arra, miért kell ezt a történetet megírni, hogy maga is gondolhatott arra, végül, miután mégis befejezte, megsemmisíti a kéziratot – mindez magyarázatot ad arra, hogy nem jelent meg a regény az író életében, meg arra is, miért kellett az előszó írójának oly nyomatékosan bizonygatnia, hogy mindenképpen ki kellett adni az író félretett, kéziratban hagyott munkáját. Nem férhet kétség ahhoz, hogy közre kellett adni a hátrahagyott regényt, bár csak távolról, Tišmanak az erőszak és a bűntény iránti, más műveiben erősen jelen levő érdeklődése mentén köthető az író gazdag életművének főbb vonulataihoz. Ám csak külsőségekben. Mert a hátrahagyott regény bővelkedik a bűnök elsorolásában és elkövetésében, hősei gyilkosok és áldozatok, rablók és rabszolgák; ez utóbbiak nőtagjait ütlegelik és megerőszakolják, közben meg nőiségük megőrzésére kényszerítik. Tišma korábbi műveiben a bűnnek és az erőszaknak jól kivehető akár történeti és társadalmi, akár lélektani háttere mutatta meg magát. Minthogy a hátrahagyott regény nélkülözi a háttérből következő esetleges indoklást, azt kell mondani, csak mennyiségében gazdagodott Tišma életművében a gyarlóságok narrációja, miközben az író elbeszélői gyakorlatához, regénypoétikai elveihez, retorikájához és stilisztikájához, de narratív világképéhez sem tett hozzá szinte semmit. Nem változtatott a Tišma prózairásáról kialakult kritikai és elméleti feltevéseken. Ennek alapján azt lehet mondani, a *Ženarnik* egy nagy író kevésbé sikerült regénye, olvasható, ám igazán mély hatást nem keltő munkája. Akár kudarcnak is mondható, hiszen benne az író a világnak egy olyan tájára tévedt, ahol nem igazán találta fel magát, bár az elképzelt és körülírt elbeszélői helyzet vonzónak tűnhetett számára. Felismerhető a regényben egy különös belső ellentmondás: egy vérbe és szennybe, bűnténybe és pornóba hajló erotikában, gyilkosságokban és rablásokban, testek meghurcolásában és megcsonkításában tobzódó regényről azt kell mondani, a tartózkodó, valamennyire a visszafogott elbeszélői modor, legtöbbször a szókimondás hiánya okozza a szöveg helyenkénti erőtlenségét, nem utolsósorban az egész regény viszonylagos sikertelenségét. Az előszó írója de Sade márki nevét említi, egyenesen azt állítja, hogy Tišma de Sade-i regényt írt, s ebben úttörőnek számít a szerb irodalomban, csak hogy Tišma posztumusz regénye csak távolról emlékeztet, és éppen lexikális visszafogottsága miatt nem is nagyon tart rokonságot a márki szövegeivel. Azt mondhatom tehát, hogy első pillantásra örültem Tišma új könyvének, várakozással olvastam, ám amint a végére értem, örömöm elcsendesült, hiszen azt kellett látnom, egy általam nagyra becsült szerző viszonylag silány munkájával álllok szemben, és ez az értékvesztés egyfor-

mán vonatkozik mind a regény szövegének elrendezésére, mind pedig a regény tartalmára. Amit Tišma naplójának tanúsága szerint megcélzott, hogy egy csupán képzeletre támaszkodó, csupán fantázia szülte regényt ír, és többszöri nekifutással meg is írta a regényt, éppen azért tévesztett célt, mert az elképzelhez nem talált se megfelelő nyelvet, se megfelelő formát. És ezért maga a cél is homályban maradt. Nem múltott a véletlenül hát, hogy a regényt az író életében nem adta közre.

A regény cselekménye valamilyen távoli, a puszkapor feltalálása előtti időkben játszódik, amikor az emberek még csak kardokkal és kopjakkal vívtak legtöbbször közelharcot, mégpedig két, földrajzilag azonosíthatatlan, de egymással ellenséges viszonyban levő ország határán, ahol is a határőrök, minthogy gyanús mozgásokat észleltek a hegyvidéken, jobb sorsban reménykedő parancsnokuk vezetésével járőrözni kezdenek, majd csapdába esnek, mindannyian odavesznek, egyetlen katonájuk kivételével, aki viszont szégyenteljesen sebesül meg, hímveszejét csapják le harc közben, majd a járőröző katonákat levágó rablóbanda tanyájára kerül, ahol gúnyolódások közepette sebesüléséből felgyógyul, és minthogy valamenynyire hasonlít rá, a Gazdának mondott rablóvezér kísérője lesz, mindenhol a nyomában kell járnia, durván szeretkező ágyában is ott a helye, rablásaiban is elkíséri. Ő az, aki végül is megmenekül, és menekülése után vallomást tesz, holott tudja, bűneire nincs bocsánat, pedig akarata ellenére keveredett a bűnbandába. A bűnbanda tagjai, vezérükkel és alattvalóikkal együtt, látható bélyeget viselnek magukon. Kardvágás mély nyoma látható az arcukon a szemtől az orcán át a szájnylásig. Megbélyegzettek tehát, ami azt jelenti számukra és mindenki más számára, menekülni kell tőlük, a mindennapi életbe nem térhetnek vissza; megbélyegzésüket jóvátehetetlen bűntény, legtöbbször gyilkosság, vagy éppen rablógyilkosság előzte meg. A megbélyegzést ilyesmivel kell kiérdemelni. Ebből azonban egymásrautaltságuk is következik, vagyis a megbélyegzettség gyilkosok és rablók közösségét teremtette meg. Lakhelyüknek a hegyet választották, ott egy mindentől elzárt, gyakorlatilag felfedezhetetlen rablótanyát rendeztek be belső udvarokkal, természetes és vájt barlangokkal, termekkel és titokzatos csatornahálózattal, mégpedig agyafúrt tervek szerint és persze a Gazda utasítására. A bűntanya be- és kijáratát szabályozható vízesés rejti. A völgyben megbúvó falvak rablásával tartják fenn magukat, s onnan rabolnak maguknak munkaerőt, valójában rabszolgákat, akiket sorozatos ütlegeléssel serkentenek munkára, és tyúkólra, vagy galambdúcokra emlékeztető kis lakhelyeket építenek sorjában egymás mellé, innen a regény címe. Negyvennél is több ilyen fülke készül el, negyven, vagy annál is több elrabolt, rabszolgává és kéjnévé tett lány vagy asszony részére, akik-

ben a Gazda leli örömét, mindenkor hímveszejét vesztett kísérője szeme láttára. Az asszony vagy lány, aki már nincs a Gazda kedvére, vagy éppen valamiben tévedett, a Gazda alattvalóinak birtokába kerül, akik halálra kéjelegnek velük, majd a holttestet szakadékba dobják, ugyanoda, ahová a férfi rabszolgák tetemeit is vetik, mert a bűntanyáról senki sem kerülhet ki élve. Hűséges alattvalóival néha portyára indul a Gazda, rabszolgákat meg nőket rabolnak, aki ellenáll vagy nem kedvükre való, azt a helyszínen ölik meg.

Végre befejeződik a rablótanya építése, készen állnak a nőölak, fel is töltik rabnőkkel a fülkéket; a nők napközben a belső udvaron vannak, aztán visszatérnek a fülkéikbe, ahonnan este a Gazdát vidámítandó a belső terembe mennek, énekelnek és táncolnak... Így tart ez mindaddig, amíg a Gazda a közeli hercegség városának lerohanására nem vállalkozik. Az ottani őréséget legyilkolják, a herceget megölik, a herceg fiatal özvegye a Gazda szeretője lesz, s ez okozza majd a Gazda vesztét is. Összeesküvés áldozata lesz, és halálos ágyán hímveszejét vesztett kísérőjének beszámol hányatott gyerekkoráról, amikor prostituált anyja szeretkezéseinek volt kötelezően szemtanúja. Abból a bűnből szabadulva kerül más bűnökbe, rablásokba és gyilkosságokba, majd megbélyegzett lévén maga is a megbélyegzettek vezére lesz és rablótanyájuk megtervezője. Ezt a részletet afféle kvázi freudista indoklásnak szánhatta Tišma, amivel azonban nem adott magyarázatot a regényre, ellenkezőleg, elsekélyesítette.

A *Ženarnik*, Aleksandar Tišma most kiadásra került hátrahagyott regénye lineáris elbeszélés, a regényhősnek, egyben kényszerű szemtanúnak vallomása; mindenben a képzelet szülte, ám az elbeszélői képzelet csak a helyszínek, a hegyek, a falvak, a városok meg persze a regényhősök nevének kitalálásáig terjedt, azon túl már nem igazán, vagy ha igen, akkor sem a tabuk, mondjuk a szexualitás, a promiszkuitás tiltott műveleteinek szó szerinti kimondásáig. Tišma a *Ženarnik* című posztumusz művében mintha sokat várt volna el a képzeletétől, holott csak megmosdatta valamennyire.